

Μνήμων

Τόμ. 12 (1989)

Georges Vigarello, Le propre et le sale. L'hygiène du corps depuis le Moyen Age

ΒΑΣΩ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.459](https://doi.org/10.12681/mnimon.459)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Β. (1989). Georges Vigarello, Le propre et le sale. L'hygiène du corps depuis le Moyen Age. *Μνήμων*, 12, 302-306. <https://doi.org/10.12681/mnimon.459>

να μάθουμε για να τὸ κατανοήσουμε, πὸν μελέτες ὅπως αὐτὴ τῆς Λαΐου, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν θίγουν ὅλα ὅσα ἐνδεχομένως θὰ θέλαμε, κεντρίζουν τὴν σκέψη καὶ κάνουν τὸν βυζαντινὸ κόσμον οἰκειότερο. Καὶ ἐδῶ ἴσως ἔγκειται τὸ ἐνδιαφέρον πὸν μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει τὸ βιβλίον καὶ γιὰ τοὺς μελετητὲς τῶν μεταγενέστερων ἀπὸ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἐποχῶν.

TONIA ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Georges Vigarello, *Le propre et le sale. L'hygiène du corps depuis le Moyen Age*, Παρίσι, Editions du Seuil, 1987, 283 σ.

Πληθαίνουν τελευταῖα, ιδιαίτερα στὸ χῶρον τῆς γαλλικῆς βιβλιοπαραγωγῆς, οἱ μελέτες πὸν ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἱστορία τῆς ἀτομικῆς ὑγιεινῆς. Στὸ ἐπικέντρο ποικίλων ἀναζητήσεων, ἡ ἀνίχνευση τῶν ἀντιλήψεων γύρω ἀπὸ τὴν καθαριότητα τοῦ σώματος σὲ χρόνους παρελθόντες ἀναδεικνύεται σὲ προνομιακὸ πεδίον μελέτης, ὅταν φωτίζεται ἀπὸ τὶς γόνιμες περιέργειες διαφορετικῶν γνωστικῶν περιοχῶν. Ἄμεσα συνδεμένη μὲ τὴν δημόσια ὑγιεινὴ, ἡ καθαριότητα ἐνδιαφέρει τὴν ἱστορία τῶν συνθηκῶν διαβίωσης τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ἄλλα λόγια τὴν ἱστορία τῶν πόλεων, τῶν ἐπιδημιῶν καὶ τῶν τεχνικῶν γνώσεων: μείζονα θέματα τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας πὸν περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τὴν ἐκβιομηχάνιση καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἀστικοῦ τρόπου ζωῆς. Σὲ συνάφεια μὲ τὰ τελευταῖα, ἐκεῖνα πὸν θίγουν τὴν διάδοση τῶν κανόνων ὑγιεινῆς μέσα ἀπὸ τὸ σχολεῖον, τὸν τύπον καὶ τὴν ἐκλαϊκευμένη ἱατρικὴ, ἐκεῖνα δηλαδὴ πὸν προβάλλονται ὡς νεωτερισμοὶ μέσα ἀπὸ τὸν λόγο τῶν ὑγιεινιστῶν τοῦ 19οῦ αἰῶνα, εἰκονογραφοῦν τὶς μεταλλαγῆς πὸν ἐπέρχονται στὸ πεδίον τῶν συλλογικῶν νοοτροπιῶν. Ἡ ἐσωτερικέυση τῶν σύγχρονων κανόνων ὑγιεινῆς θὰ χρειαστεῖ περίπου ἕναν αἰῶνα γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ. Διαδικασία μακρόχρονη πὸν ἐξηγεῖται ὅμως ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τοὺς ἀργοὺς ρυθμοὺς πὸν χαρακτηρίζουν τὶς πολιτισμικὲς ἀλλαγῆς.

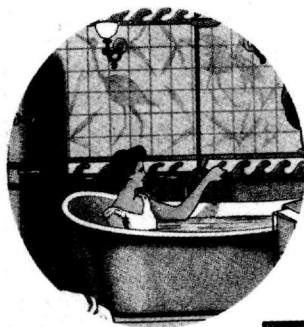
Στὶς διαδικασίες ἐκπολιτισμοῦ τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν ἐντάσσει ὁ G. Vigarello τὴν ἐξέλιξη τῶν πρακτικῶν σωματικῆς ὑγιεινῆς ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα μέχρι τὶς μέρες μας. Προτείνει νὰ παρακολουθήσουμε τὰ διάφορα στάδια αὐτῆς τῆς διαδικασίας μὲ ἄξονα τὴν μετατόπιση τῶν εὐαισθησιῶν γύρω ἀπὸ δύο βασικὰ θέματα: τὶς ἀντιλήψεις γύρω ἀπὸ τὶς ιδιότητες τοῦ νεροῦ καὶ τὶς στάσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸ σῶμα, τὸ δικό του καὶ τῶν ἄλλων.

Ἡ κατανόηση τῶν πρακτικῶν καθαριότητος στὴ μεγάλη χρονολογικὴ κλίμακα προϋ-

Georges Vigarello

Le propre et le sale

L'hygiène du corps
depuis le Moyen Age

ποθέτει την απομάκρυνση του αναγνώστη από αυτόνοτητα, για τη σύγχρονη αντίληψη, πολιτισμικά στερεότυπα και την αναγωγή του σε μία «ἀρχαιολογία της χειρονομίας», σε έναν προ-ύγιεινό κώδικα καθαριότητας, που ἂν καὶ δὲν περιλαμβάνει τὸ νερό, δὲν θὰ πρέπει ὥστόσο νὰ ἀποκλειστεί ἀπὸ μιὰ ἱστορία τῆς καθαριότητας.

Ἡ περιοδολόγηση πού προτείνει ὁ συγγραφέας παρακολουθεῖ τὶς τὸμές πού καταγράφονται στὸ πεδίο τῶν κοινωνικῶν παραστάσεων τοῦ σώματος ξεκινώντας ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν πρακτικῶν ὑγιεινῆς τοῦ 17ου αἰῶνα — χρονικὸ σημεῖο μὴδὲν στὴν ἱστορία τῆς καθαριότητας — ἐπιστρέφει σὲ ἕναν πιὸ «καθαρό» χρόνο, αὐτὸν τοῦ Μεσαίωνα, γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ ἀναλυτικὰ στὰ ἐπόμενα κεφάλαια στὴ σταδιακὴ ἐπικράτηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου τῶν ὑγιεινιστῶν καὶ τῶν μικροβιολογικῶν ἀνακαλύψεων.

Τὸ 17ο αἰῶνα, ἡ σχέση τοῦ Εὐρωπαίου μὲ τὴν καθαριότητα σφραγίζεται ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ νεροῦ. Σύμφωνα μὲ τὶς ἱατρικὲς γνώσεις τῆς ἐποχῆς, τὸ νερὸ διαταράσσει τὴν ἰσορροπία τοῦ σώματος, ἐνὸς σώματος πού τὸ φαντάζονται εὐάλωτο, παθητικὸ, διάτρητο. Τὸ ζεστὸ νερὸ ἰδιαίτερα προκαλεῖ τὶς μεγαλύτερες διαταραχές: καθὼς εἰσχωρεῖ μέσα ἀπὸ τοὺς πόρους τοῦ δέρματος ἐκθέτει τὸ σῶμα στοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς. Ἡ παραμονὴ στὸ νερὸ ἀποχανώνει τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἐκθυλίζει· θεωρεῖται ὑποπτὴ τόσο γιὰ κρύωμα (ἡ ἐξοδος θὰ πρέπει νὰ ἀπαγορεύεται στοὺς λουόμενους γιὰ ἀρκετὲς ἡμέρες), ὅσο καὶ γιὰ ἐγκυμοσύνη (οἱ γυναῖκες θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγουν τὸ λουτρὸ στὸ ὅποιο προηγήθηκε ἄνδρας). Γιὰ παιδιὰ μικρότερα τῶν 6 ἐτῶν ἡ ἐπαφή μὲ τὸ νερὸ ἐνδείκνυται μόνο γιὰ θεραπευτικὸς λόγους· στὴν καλλίτερη περίπτωση θὰ πρέπει νὰ φράζονται οἱ πόροι μὲ ἐπαλείψεις διαφόρων οὐσιῶν (λάδι, κρασί, στάχτη, ἄλατι). Ἄλλωστε ἡ κρούστα πού δημιουργεῖται στὸ δέρμα σὰν συνέπεια τῆς συστηματικῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὸ νερὸ θεωρεῖται εὐεργετικὴ γιὰ τὴν προστασία τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στὸ νερὸ δὲν χρονολογεῖται ὥστόσο ἀπὸ πολὺ παλιά. Παίρνει τὸν χαρακτήρα μαζικῆς ἐκδήλωσης στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα, ὅταν πολλοὶ δήμαρχοι ἀπαγορεύουν τὴ λειτουργία τῶν δημόσιων λουτρῶν. Οἱ λόγοι ὑπαγορεύονται τόσο ἀπὸ τὸ φόβο μετάδοσης ἐπιδημιῶν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ κλίμα ἐλευθεριότητας πού ἐπικρατοῦσε σ' αὐτὰ τὸ Μεσαίωνα. Γιατροὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ πρωτοστατοῦν σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία, ὄχι ἀδικαιολόγητα. Οἱ κανονισμοὶ πού καθορίζουν τὴ λειτουργία τῶν δημόσιων λουτρῶν γίνονται ὀλοένα καὶ πιὸ αὐστηροὶ καθὼς μεταφέρονται ἐκεῖ οἱ κώδικες τῆς ἵπποτικῆς αὐλῆς: διαχωρισμὸς τοῦ χώρου κατὰ φύλα, ἀπαγόρευση εἰσόδου στοὺς ἔγγαμους, τέλος χαρακτηρισμὸς τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὡς τόπων πορνείας καὶ κλείσιμο. Μὲ τὴν ἐξάπλωση τῶν ἐπιδημιῶν τοῦ 16ου αἰῶνα ἡ ἀπαγόρευση γενικεύεται. Στὰ ἐλάχιστα πού διατηροῦνται ἀκόμη στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰῶνα συχνάζει κανεὶς μόνο σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις: πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο του, πρὶν ἢ μετὰ ἀπὸ μακρινὸ ταξίδι. Τίποτα δὲν θυμίζει πλέον τὸ γιορταστικὸ ἐρωτικὸ κλίμα τῶν δημόσιων λουτρῶν τοῦ Μεσαίωνα· ἡ ἀντίληψη τῆς κοινωνικότητας ἔχει καὶ αὐτὴ ἀλλάξει.

Ἡ ἀπουσία τοῦ νεροῦ δὲν ὑπονοεῖ ὥστόσο τὴν πλήρη ἔλλειψη κανόνων ὑγιεινῆς. Ἡ καθημερινὴ τουαλέττα τοῦ 17ου αἰῶνα εἶναι στεγνή: ἡ καθαριότητα δηλώνεται ἀπὸ τὴ λευκότητα τῶν ἐσφορέων, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ συχνότητα ἀλλαγῆς τους. Ἡ ἀποτελεσματικότητά τοῦ λευκοῦ ἐσφορέου καθιστᾷ τὸ μπάνιο περιττό, καθὼς πιστεύεται ὅτι τὸ ὕφασμα συγκρατεῖ ἰδρώτα καὶ βρωμιές, χωρὶς νὰ ἐκθέτει τὸ σῶμα στοὺς κινδύνους τοῦ νεροῦ. Τὸ παλαιὸ καθεστὼς καθαριότητας ἀποσυνδέει τὴν ὑγιεινὴ ἀπὸ τὴν ὑγεία. Οἱ ψεῖρες γιὰ παράδειγμα δὲν ἀποδίδονται στὴν ἔλλειψη ὑγιεινῆς ἀλλὰ στὰ ἥθη καὶ τὶς συνήθειες διατροφῆς· ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ αὐτὲς δὲν ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸ νερὸ ἀλλὰ μὲ τὸ ξεψείρισμα,

εκδήλωση τρυφερότητας απέναντι στον άλλο και πράξη κοινωνική που γίνεται σε δημόσια θέα.

Όπως διαπιστώνεται από τη μελέτη των κανονισμών ιδρυμάτων (μοναστηριών, νοσοκομείων, κολλεγίων), οι αναφορές στις αρχές της ατομικής καθαριότητας σπανίζουν. Το νερό περιορίζεται μόνο στο πλύσιμο των χεριών και του στόματος, των μερών του σώματος που έρχονται σε επαφή με την τροφή. Στις στρατηγικές αυταπάτης που έπινε ο «προ-ύγιεινός» κώδικας, η καθαριότητα είναι θέαμα: το θέαμα της φίνας δανδέλας, του λευκού κολλάρου, του λαμπρού ύφασματος, της πουδραρισμένης περούκας. Οι συνήθειες της αύλης επιβάλλουν τον πολλαπλασιασμό των έσωρούχων και τη φινέτσα του ύφασματος, καθορίζοντας έτσι τα κριτήρια των κοινωνικών διακρίσεων: ο ρυθμός αλλαγής των έσωρούχων, η ποιότητά τους υποδηλώνει την κοινωνική θέση του χρήστη.

Αν και ο φόβος του νερού είχε ενισχυθεί από τον ιατρικό λόγο σε περιόδους επιδημιών, η «κατάκτηση» του νερού θα επιχειρηθεί μέσα από το ίδιο περιβλήμα. Πρακτική έποχιακή, ελιτίστικη και επιδεικτική, το μπάνιο αρχίζει να εγγράφεται στις σύγχρονες αντίληψεις μέσα από τις δημοσιεύσεις της Ιατρικής Ακαδημίας των μέσων του 18ου αιώνα. Αρχίζουν να προπαγανδίζονται οι θεραπευτικές ιδιότητες του λουτρού, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπονται οι θεωρίες περί είσοδης του νερού μέσα από τους πόρους, μόνο που οι επιδράσεις είναι θετικές. Δύο έννοιες αποκτούν τώρα ιδιαίτερη σημασία: η θερμοκρασία και η διείσδυση, στοιχεία ενός μηχανισμού περισσότερο και λιγότερο μιας διαδικασίας καθαριότητας. Το ζεστό νερό χαλαρώνει τα νεύρα και δημιουργεί μια γλυκιά αίσθηση στο δέρμα, ενώ το κρύο ενεργοποιεί τις κρυμμένες δυνάμεις του οργανισμού. Οι πρώτοι υγιεινολόγοι του 18ου αι. θα δείξουν σαφώς την προτίμησή τους στις θεραπευτικές ιδιότητες του ψυχρού λουτρού. Υποστηρίζουν ότι το κρύο δυναμώνει τον οργανισμό, σφίγγει τους ιστούς και προφυλάσσει από κάθε ασθένεια: το αίμα κυκλοφορεί με μεγαλύτερη ταχύτητα, διευκολύνεται η χώνεψη και ενισχύεται η όρεξη. Η ήθικη αξία του κρύου μπάνιου ενισχύεται και από τον κοινωνικό ρόλο των όπαδων των νέων πρακτικών: των ανερχόμενων αστών που επενδύουν στη νέα αντίληψη για το σώμα τις αξίες που σηματοδοτούνται από τις κοινωνικές ανακατατάξεις. Σε μια ρουσοϊκή αντίληψη των πραγμάτων, το κρύο διαμορφώνει ισχυρούς χαρακτήρες: η αυστηρότητα, η ενεργητικότητα του κρύου μπάνιου είναι η εκδήλωση μιας ανωτερότητας απέναντι στο άριστοκρατικό μοντέλο της ήδυπάθειας, της παρακμής και των μεταμφίσεων. Η απόρριψη των διορθωτικών μέσων που εξαπατούν (περούκες, πούδρες, αρώματα) γίνεται στο όνομα της υγείας. Το σφριγηλό σώμα του πολίτη που έρχεται σε επαφή με τον αέρα και το νερό, και που το πρότυπο του θα αναζητηθεί στην αρχαιότητα, είναι το νέο υγιεινό-κοινωνικό ιδεώδες που αντιπαρατίθεται στη χαλάρωση των ήθων της άριστοκρατίας.

Αν και το νέο καθεστώς καθαριότητας, όπως προβάλλεται στα έγχειρίδια υγιεινής και τις εγκυκλοπαίδειες των τελευταίων δεκαετιών του 18ου αιώνα, κερδίζει προοδευτικά τις συνειδήσεις, οι νέες πρακτικές ακολουθούνται μόνο από μια μικρή μερίδα της αστικής τάξης. Η πρώτη σχολή κολύμβησης, που απευθύνεται κυρίως σε παιδιά, εγκαινιάζεται το 1785 στην αποβάθρα Tourelle, με τις ευλογίες της Βασιλικής Ιατρικής Ακαδημίας, ενώ η εγκατάσταση ιδιόκτητου λουτρού υιοθετείται με διστακτικότητα: μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα εξακολουθεί να είναι πολυτέλεια ακόμη και για το αστικό σπίτι. Από το 1770 μέχρι το 1880 μόνο το 30% των μεγάλων διαθέτει αυτό το επιδεικτικό αγαθό. Πιο κοντά στη μαζική έκδοξη των νέων συνηθειών είναι τα δημόσια λουτρά, ο αριθμός των οποίων πολλαπλασιάζεται στις μεσαίες αστικές συνοικίες του Παρισιού. Παρ' όλα αυτά, η μόνη

ἐπαφή τῶν λαϊκῶν στρωμάτων μὲ τὸ νερὸ εἶναι τὸ καλοκαιρινὸ μπάνιο στὰ ποτάμια, ἀφοῦ ἡ τιμὴ τοῦ εἰσιτηρίου στὰ δημόσια λουτρά παραμένει ἀπαγορευτικὴ γιὰ τὰ χαμηλὰ εἰσοδήματα. Ἄν καὶ οἱ κοινωνικὲς διακρίσεις ὑπαγορεύουν αὐτὲς τὶς διαφοροποιήσεις στὴ χρῆση τοῦ νεροῦ, μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα κυριαρχεῖ μιὰ ἐνδιάμεση πρακτικὴ: αὐτὴ ποὺ περιορίζεται στὰ τοπικὰ πλυσίματα σὲ λεκάνες καὶ μπιντέ. Ἡ ντροπὴ τοῦ σώματος καὶ ὁ παλαιότερος φόβος τοῦ νεροῦ εὐθύνονται γιὰ τὶς καθυστερήσεις ποὺ παρατηροῦνται· διαδίδεται ὁ φόβος ὅτι τὰ παρατεταμένα ζεστά μπάνια προκαλοῦν πονοκέφαλο, στειρότητα στὶς γυναῖκες, σεξουαλικὴ διέγερση καὶ ἐκθυλισμό. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιστάσεις ποὺ θὰ ἀργήσουν νὰ ὑπερνικηθοῦν, οἱ τεχνικὲς μεταρρυθμίσεις ποὺ ἀπαιτοῦνται στὸ ἐπίπεδο τῆς πολεοδομίας (δίκτυο νεροῦ, ἐγκατάσταση ὑπονόμων) ξεπερνοῦν συχνὰ τὶς συστηματικὲς προσπάθειες γιατρῶν καὶ μηχανικῶν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸ ὄραμα τῆς καθαρῆς καὶ λειτουργικῆς πόλης ποὺ θὰ ζεῖ μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐφιάλτη τῶν ἐπιδημιῶν.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ἡ ἐκστρατεία καθαριότητας θὰ πάρει ἓνα χαρακτῆρα πιὸ μαζικόν, πιὸ κοινωνικόν καὶ πιὸ ἠθικοπλαστικόν. Ἡ συγκέντρωση ἐργατικῶν πληθυσμῶν στὶς πόλεις αὐξάνει τοὺς κινδύνους ἐξάπλωσης μεταδοτικῶν ἀσθενειῶν, κίνδυνοι ποὺ ἀποκτοῦν ἐπικίνδυνες διαστάσεις στὶς συνειδήσεις τῶν ἀστῶν ὅταν συνδυάζονται μὲ τὸ φόβο τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς. Ἐτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς νέους θεσμούς ποὺ ἐπνοοῦνται γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν ἐστιῶν μόλυνσης στὶς πόλεις, ὅπως τὰ συνοικιακὰ συμβούλια καθαριότητας ποὺ ἀναλαμβάνουν τὴν ἐπίβλεψη βιομηχανιῶν, ἐργαστηρίων καὶ ἰδρυμάτων, ἡ ἀντιμετώπιση τῶν συλλογικῶν φόβων θὰ πάρει τὸ χαρακτῆρα μιᾶς συστηματικῆς διαπαιδαγώγησης τῶν λαϊκῶν τάξεων στὰ ὑγιεινιστικὰ πρότυπα ποὺ προβάλλονται ὡς ἠθικὲς ἐπιταγὲς μέσα ἀπὸ δύο κυρίως μαζικὰ δίκτυα: τὸ σχολεῖο καὶ τὰ λαϊκὰ περιοδικὰ ὑγιεινῆς ποὺ ἐκδίδονται ἀπὸ φιланθρωπικὲς ἐταιρεῖες. Ἡ καθαριότητα ἀναδεικνύεται σὲ ἀποτελεσματικὸ ὄπλο γιὰ τὸν κοινωνικὸ ἔλεγχο καὶ τὴν τάξη: ἡ ἠθικὴ τοῦ φτωχοῦ κρίνεται ἀπὸ τὴν καθαριότητά του.

Ἡ ὑγιεινὴ θὰ ξεπεράσει τὸ ἠθικοπλαστικόν της περιεχόμενο γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ σὲ ἐπιστήμη μὲ τὶς βακτηριολογικὲς ἀνακαλύψεις τοῦ Pasteur τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τοῦ νεροῦ ποὺ ἐνεργοποιεῖ τὸ σῶμα περνᾷ σ' αὐτὴ τοῦ νεροῦ ποὺ ἀποστεριώνει καὶ ἀπομακρύνει τὰ μικρόβια. Τὸ κινήγι τῶν μικροβίων ὁδηγεῖ στὴν ὑστερία τῆς ἀποστείρωσης κάθε ἀντικειμένου. Ὁ φόβος ἀποκορυφώνεται στὰ ἐγχειρίδια ὑγιεινῆς γιὰ παιδιὰ: ἐπιβάλλεται τὸ πλύσιμο τῶν χειρῶν καὶ τοῦ στόματος πολλὰς φορὲς τὴν ἡμέρα γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ὁράτων ἐχθρῶν, ἐνῶ ἡ παιδικὴ κινητικότητα ἐλέγχεται ἀδιάκοπα: κάθε ἀπρόσεκτη κίνηση μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ μοιραία. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ κινήγι τῶν μικροβίων θὰ ἔχει καὶ τὶς θετικὲς ἐπιπτώσεις του: θὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀποστείρωση τῶν ἀντικειμένων στὰ νοσοκομεῖα, ὁ ρόλος τῶν ὁποίων θὰ ἀναβαθμισθεῖ καὶ θὰ κινητοποιήσῃ ἔρευνες ποὺ θὰ ὁδηγήσουν στὴν ἀνακάλυψη ἀντιδῶτων στὰ μικρόβια τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ καὶ τῆς διφθερίτιδας.

Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν νέων ἀνακαλύψεων ἡ ἐπαφή μὲ τὸ νερὸ ὑπηρετεῖ ἓνα διπλὸ σκοπὸ: δυναμώνει τὸν ὀργανισμό, συμβάλλει στὴν ὀξυγόνωση τῶν κυττάρων, ἐνῶ παράλληλα ἀπομακρύνει τὰ μικρόβια. Ἡ φαντασιακὴ παράσταση τοῦ σώματος ὡς μηχανῆς δὲν θὰ ἐγκαταλείψει τὸν ὑγιεινιστικὸ λόγον παρὰ στὰ μέσα τοῦ 20ου αἰῶνα ὅταν θὰ ἀποσυνδεθεῖ ἡ καθαριότητα ἀπὸ τὶς πιθανότερες μακροζωΐας. Ἐν τούτοις δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑποτιμηθεῖ ὁ καθοριστικὸς ρόλος αὐτῶν τῶν ἀνακαλύψεων στὴν ἐσωτερικέυση τῆς ἀναγκαιότητος ἐνός κοινωνικοῦ κώδικα ποὺ ἰσχύει στὶς σύγχρονες καθημερινὲς συνήθειες.

Ἀπὸ τὴν καθαριότητα-θέαμα τοῦ Μεσαίωνα στὴ «στρατευμένη» ὑγιεινὴ τοῦ 19ου αἰ.

και από την τελευταία στη σύγχρονη ναρκισσιστική έκδοχή του μπάνιου, παρακολουθούμε την αργόσυρτη πορεία προς μία περιχαράκωση του ιδιωτικού χώρου, όπου η φροντίδα του σώματος, μακριά από το βλέμμα του άλλου, μετατρέπεται σε απόλαυση. Κάθε άλλο παρά γραμμική ή ιστορία των πρακτικών καθαριότητας δεν θα ήταν κατανοητή χωρίς την διεισδυτική ανάλυση των φαντασιακών παραστάσεων του ανθρώπου για το σώμα του· στίς αρετές αυτού του βιβλίου ως καταμετρηθεί το ότι τοποθετεί αυτή τη διάσταση στο επίκεντρο της προβληματικής του. Καλά εφοδιασμένος για το έγχείρημα αυτό, ο συγγραφέας του, ειδικός στην ιστορία των αντιλήψεων γύρω από το σώμα, συμβάλλει στη διερεύνηση των ψυχολογικών στάσεων που συνοδεύουν τις τεχνολογικές και κοινωνικές μεταλλαγές με ένα βιβλίο πυκνό και συναρπαστικό.

ΒΑΣΩ ΘΕΟΔΩΡΟΥ